

Neki indikatori hrvatskog nacionalnog identiteta u Vojvodini 1945-1955

Sažetak:

Iznenadjujuće masovna i uporna politička pasivnost vojvođanskih Hrvata posle drugog svetskog rata uzrokovana je mnogobrojnim razlozima. Tragajući za odgovorom na ovo pitanje, autor je zaključio da važnu ulogu u ovakvom odnosu prema KPJ imaju i određeni indikatori hrvatskog nacionalnog identiteta. Tu se pre svega misli na Rimokatoličku crkvu i HSS. Osim toga, kada se inače govori o nacionalnim identitetima nezaobilazno je i pitanje jezika, te je i ovo važno pitanje, kako hrvatskog identiteta, tako i srpsko-hrvatskih odnosa, našlo mesto u ovom radu.

Gljučne reči:

Nacija, identitet, grupa, religija, HSS, jezik, KPJ, sukob, teror

Nacionalni identiteti nastali u XIX veku su ne samo istorijska novina, već i jedan od najvažnijih društvenih fenomena. Obično se njihov nastanak povezuje za potrebom homogenizacije i jačanja državne tvorevine. Takva država je koncipirana kao zajednica po rođenju, koju uslovljava jednakost i bratstvo među svojim pripadnicima. Dok su ranije identitetske reference u državama bile određivane društvenim statusom, religijom ili lokalnom sredinom, nacionalni identitet je neutralisao ove do tada nepremostive razlike, razvijanjem novog, potpuno drugačijeg osećanja pripadnosti.¹ Političke elite u ovim državama najčešće pomoću obrazovnog sistema glorifikuju nacionalne heroje ili slavne događaje i na taj način oblikuju mitsku predstavu o naciji. Izmišljeni su novi simboli, poput himne i zastave, izmišljen je i istorijski kontinuitet i tradicije.²

Dakle, nacije su determinisane različitim konstrukcijama i predstavljaju u pravom smislu savremeni socijalni inženjering. Zbog toga istraživači nacionalne identitete, niti bilo koje druge, ne smatraju više nepromenljivom kategorijom. Došlo se do, manje više jedinstvenog zaključka, da se nacionalni identiteti neprestano izgrađuju i ostvaruju kroz uzajamni uticaj pojedinaca, grupa i njihovih ideologija.³ Pošto se indikatori nacionalnih identiteta menjaju, neophodno je uvažavati vremensku i prostornu dimenziju u kojem se oni ispoljavaju. Dakle, niko ne može garantovati da će ono što je danas važna nacionalna odrednica to biti i u bliskoj budućnosti. Ova tvrdnja se može potkrepiti primerima iz nacionalne istorije skoro svih savremenih nacija. Lako je uočiti da se indikatori naročito umnožavaju u kriznim situacijama, kada dolazi do izražaja grupni osećaj ugroženosti. Grupna pripadnost uvek dolazi do izražaja u isticanju različitosti u odnosu na onoga koji nije njen pripadnik. Ako su odnosi sa drugima krajnje antagonistički, onda umnožavanja nacionalnih odrednica je dodatno ubrzano. Shodno tome, možemo zaključiti da se nacionalni identiteti

1 An-Mari Tijes, *Kulturna proizvodnja evropskih nacija, Identiteti*, Beograd 2009, 334.

2 Erik Hobsbaum, *Izmišljanje tradicije*, Beograd 2002.

3 Žan Klod Ruan-Borbalan, *Izgradnja identiteta, Identitet*, Beograd 2009, 6.

stvaraju ne samo interakcijom sa sopstvenom grupom, već i u odnosu na druge, najčešće neprijateljski doživljene grupe.

Stoga, kada govorimo o indikatorima hrvatskog nacionalnog identiteta sredinom XX veka, mora se voditi računa o društvenom, političkom i kulturnom nadmetanju sa srpskom nacionalnom idejom. Ovaj srpsko-hrvatski antagonizam je i doveo do toga da se, kako kaže Hobsbaum, masovna hrvatska nacionalna svest javi tek nakon osnivanja Jugoslavije.⁴ Drugi svetski rat je ovo tradicionalno nerazumevanje i netrpeljivost proširio na mržnju i oslobodio neslućenu svirepost. Tako da ni ogromni napor komunističkih vlasti nije uspeo brzo da izbriše ratne strahote i sveprisutni strah jednih od drugih.

Hrvati u Vojvodini su kraj rata dočekali sa strahom od osvete za počinjene zločine od strane ustaša u Sremu. Strah nije bio neosnovan jer su i partijske organizacije u prvim mesecima posle rata imale prema hrvatskom stanovništvu odnos koji nije bio u skladu sa težnjama i politikom KPJ. Naime, nastojali su i da Hrvate stave u isti koš sa Nemicima i Mađarima i tretiraju kao krivce za strašne patnje koje su za vreme rata doživeli.⁵ I pored toga što je ovakvo ponašanje bilo kratkotrajno i što je ozbiljno kritikovan i PK, uvreravanje Hrvata da je nacionalna politika nove Jugoslavije drugačija nije urodilo značajnijim uspehom.⁶ Državni i partijski vrh se još godinama suočavao sa iznenađujuće masovnom i upornom političkom pasivnošću vojvođanskih Hrvata.

Takvo raspoloženje među hrvatskim stanovništvom je osim posleratnih grešaka lokalnih partijskih organizacija bilo uslovljeno i žestokim napadima KPJ na institucije koje su kod njih u međuratnom periodu postale najvažnije odrednice nacionalnog identiteta. Radi se pre svega o Rimokatoličkoj crkvi i HSS. Inače, ovo ne predstavlja nikakvu posebnost, jer i drugi balkanski narodi su najčešće iz konfesionalnih identiteta izdvajali nacionalni identitet.

U svakom slučaju, mora se priznati da je u periodu uspostavljanja komunističke vlasti, podrška vernika Rimokatoličkoj crkvi u Vojvodini bila upadljivija od one koju je uživala SPC. Crkve su po pravilu bile dobro posećene, sveštenstvo je bilo mnogo upornije, snalažljivije i praktičnije u borbi protiv uticaja KPJ. Isto kao i komunisti, sveštenici su veliku pažnju posvećivali omladini. Čak su se služili i sličnim sredstvima, tako što su organizovali crkvene svečanosti i propovedi istovremeno sa raznim akcijama Partije. Jedan izveštaj iz septembra 1946. godine navodi da se pod uticajem "katoličkih popova nalazi 70% naroda."⁷ Razloge, pored gore navedenog, treba tražiti u činjenici da su Mađari, Nemci pa i Hrvati na ovom prostoru u odnosu na svoje saplemenike pripadali kulturnoj i nacionalnoj periferiji, do koje su nova znanja, naučna dostignuća i moderne ideje sporije stizale. Takođe, ovi narodi, za razliku od značajnog broja Srba koji su mnogo masovnije učestvovali u NOP-u,

4 Erik Hobsbaum Nacije i nacionalizam, 154.

5 Bilo je mnogobrojnih slučajeva slanja Hrvata sa nemačkim prezimenima u logor. Zatim, slanja isključivo Hrvata na kuluk ili kao što je učinio mesni odbor u Sremskoj Mitrovici kada je naredio samo Hrvatima da otkopavaju leševe ubijenih srpskih civila od strane ustaša. Nebojša Petrović, Politička pasivnost Hrvata u Vojvodini nakon Drugog svetskog rata, Godišnjak br. 11, Novi Sad 2017, 121.

6 Hrvatskim nacionalnim krugovima pre rata bilo je veoma važno da i Bunjevce uvuku u svoj nacionalni korpus. Posle rata je Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine u dopisu svim okružnim odborima naredio „da se Bunjevce i Šokce imadete tretirati kao Hrvate bez obzira na njihovu izjavu“. Drago Njegovan, Dokumenti o nasilnoj hrvatizaciji Bunjevaca i Šokaca u Vojvodini posle Drugog svetskog rata, Etnolingvistička i istorijska istraživanja o Bunjercima u Vojvodini, Subotica 2008, 110.

7 AV.F.334. Zapisnika sa savetovanja u PK-u sa sekretarima OK-a, 28. septembar 1946

komunističku vlast u prvim godinama posle rata nisu doživljavali kao svoju. Dok su Srbi obnovu Jugoslavije videli kao svoju veliku pobjedu, drugi su u velikom strahu očekivali osvetu za zločine koje su počinili vojnici njihovih matičnih država i pojedinci iz njihovih redova.

Nekoliko meseci koliko je trajala tzv Vojna uprava, pokazali su da ovi strahovi nikako nisu bili bezrazložni. Izloženi porugama većina je utehu nalazila pod okriljem Crkve a snagu za borbu protiv straha i beznadežnosti u duhovnom nadahnuću koju je ona pružala. S druge strane, sveštenstvo je uporno i sa velikom energijom savetovalo vernike i stanovništvo protiv ulaska u komunističke organizacije. "Oni naročito nastoje da odvrćaju vernike od upisa u Front i aktivno sudelovanje u radu Fronta", navodi se u jednom partijskom izveštaju za Novi Sad.⁸ Zapravo, komunisti su bili svesni da je partijska organizacija, kao što je slučaj u Petrovaradinu⁹, u mnogim vojvođanskim mestima, zbog delovanja "katoličkih popova" imala izuzetno slab uticaj na lokalno stanovništvo.¹⁰ Nema sumnje da je ovakva aktivnost u značajnoj meri doprinela izuzetno velikoj i višegodišnjoj političkoj pasivnosti Hrvata i nacionalnih manjina u Vojvodini. Pošto su komunisti težili apsolutnoj vlasti, za njih ovakav razvoj situacije nije bio prihvatljiv.

Držanje subotičkog biskupa Budanovića je naročito iritirala pokrajinsku vlast. Od njegove sposobnosti i uticaja na slovensko katoličko stanovništvo zazirao je i mađarski okupator, te je za vreme okupacije dve godine proveo u internaciji u franjevačkom manastiru na Karpatima.¹¹ On je bio ličnost zavidnih organizacionih sposobnosti, što mu je u kombinaciji sa velikom oprežnošću, omogućavalo da bez većih posledica čvrsto drži sveštenstvo i veliki broj vernika daleko od komunističkog uticaja.¹² Crkva je u ovo vreme svoju snagu demonstrirala održavanjem čestih procesija u kojima je učestvovao zapanjujuće veliki broj ljudi¹³ Upravo je snaga Crkve i njen veliki uticaj na katoličko stanovništvo u Vojvodini, verovatno u određenoj meri i doprinelo odluci da obračun sa sveštenstvom ne izgleda brutalno i surovo kao u drugim delovima Jugoslavije. Diskreditovanje Crkve u očima vernika vršeno je dokazivanjem izdajničkog držanja sveštenstva za vreme okupacije i naročito njihove naklonosti prema NDH. Štampa je veliku pažnju posvećivala suđenjima sveštenika optuženih za učešće u ustaškim pokoljima i zagovornicima pokrštavanja pravoslavnih Srba. "Nisu oni ubijeni zato što su svećenici nego zato što su aktivno na strani onih koji su klali i ubijali naš nedužni hrvatski i srpski narod", objašnjavao je na stranicama "Slobodne Vojvodine" katolički sveštenik iz Srema Petar Masnić, inače član Glavnog narodno-oslobodilačkog odbora za Vojvodinu.¹⁴

8 AV.Φ.334.10873/2

9 Žarko Veselinov je u svom referatu na svečanoj Skupštini Vojvodine 31. jula 1945. godine optužio katoličke sveštenike Žabarevića iz Petrovaradina i Petra Martina iz Sremskih Karlovaca da "propagiraju velikohrvatstvo, proglašavaju srpski narod za četnike i odvlače omladinu od oslobodilačkog pokreta." Slobodna Vojvodina, 1. avgust 1945.

10 AV. F.334 Godišnji izveštaj PKKPS za Vojvodinu, 1947.

11 Gavro Burazor, Bački Bunjevci za vrijeme Drugog svjetskog rata 1941-1945, Kultura i identitet Bunjevaca, Novi Sad 2017, 131.132

12 Prema proceni OK Subotice od 79 rimokatoličkih sveštenika 58 je bilo neprijateljski nastrojeno prema komunističkoj vlasti. A.V. Zapisnik sa savetovanja u PK sa sekretarima OK-a, održn 28. septembra 1946

13 Procesija u Bačkoj Topoli na Tjelovo okupila je više od 4000 ljudi, kojima su se organizovano sa svojim učiteljima pridružila i deca iz osnovne škole. A.V. Zapisnik sa sastanka PKKPS za Vojvodinu održan 16. jula 1947.

14 Slobodna Vojvodina, 6.7.8. januar 1945

Represalije i napadi preko štampe, radija i mnogobrojnih partijskih skupova sa gradskih i seoskih trgova bili su sredstva koja su služila Partiji da izazovu sumnju vernika ali i da zaplaše i pokolebaju deo crkvene hijerarhije. Ipak, katoličko sveštenstvo je i pored velikih pritisaka pokazalo veliku čvrstinu, jedinstvo i hrabrost. Nepokolebljivo uverenje komunista o svojoj predodređenosti da raspolažu sa sudbinom celokupnog naroda, kao što se do tada verovalo da Bog čini sa životima ljudi, dodatno je osnažilo otpor i nižeg sveštenstva, koje je u izvesnom smislu bilo spremno da prihvati saradnju. Višemilenijumsko gospodarenje, kako duhovnim tako i svetovnim stvarima najmoćnijih evropskih država, izgradilo je i kod običnih sveštenika predstavu o sopstvenoj veličini i značaju. Mnogi od njih su bili spremni da na prve znake oholosti, javno, kao župnik Žabarević iz Petrovaradina, iznesu stav „da crkvi treba pokazivati poštovanje kao što se od crkve traži da poštuje državu.“¹⁵

Njihovoj disciplini doprinelo je i duboko nepoverenje i čak mržnja koju su komunisti izražavali i prema onim sveštenicima koji su bili spremni na saradnju. Stiče se utisak da se aktivnost u radu sa Hrvatima gore pomenutog Masnića, u partijskoj dokumentaciji ocenjuje negativno samo zato što je sveštenik. Bilo je uobičajeno vlastite neuspehe u svojim mestima pravdati lošim ili negativnim radom "popa Masnića".¹⁶ Kada se kritikovao rad partijskih organizacija među Hrvatima, zaključeno je da je zbog lošeg rada "Masnić ispaao zaštitnik Hrvata, pa i uticaj crkve jača".¹⁷

Tako su pojedini sveštenici na severu Vojvodine aktivno radili na sprečavanju osnivanja i omasovljavanja HRSS ubeđujući Hrvate da je "to prilepak KP".¹⁸ Osim toga, njihovo neprijateljstvo je bilo vidno i prilikom održavanja izbora, kada su mnogi katolički sveštenici otvoreno agitovali protiv glasanja ili za glasanje u kutiju bez liste.¹⁹

S druge strane, izgleda da je reakcija partijskih aktivista i državnih organa po ovim i drugim pitanjima bila izuzetno oštra, pošto je PK morao OK Subotice skrenuti pažnju na "opasnost od levih grešaka prema popovima".²⁰ Odmah se kao i u slučaju sa SPC pristupilo sa blažim i fleksibilnijim metodama. Vršeno je vrbovanje uglednijih vernika koji bi zahtevali da se u crkvama ne vodi politička agitacija. Zatim, organizovanje bojkota davanja poreza Crkvi, kao i okupljanje agrarne sirotinje i zainteresovanih za agrarnu reformu i njihovo postepeno odvajanje od uticaja sveštenika.²¹ Pored toga, štampi je naloženo da pomoću konkretnih

15 Župnik Adam Žabarević bio je odmah od oslobođenja član MNOO Petrovaradina i zbog svog ugleda poštovan od predstavnika nove vlasti. Pošto se na jednu crkvenu manifestaciju nisu odazvali predstavnici MNOO-a i antifašističkih organizacija, jer su smatrali da crkveni i državni praznici nemaju dodirnih tačaka, on se posle gore iznetih reči povukao iz MOO. Miloš Lukić, Petrovaradin u prošlosti, Novi Sad 1992, 342

16 "On odlazi u hrvatska mesta bez da se javlja kod sreskog odbora Fronta, a posle njegovog odlaska situacija se pogoršava, primer su Golubinci gde se najviše odrazio njegov negativan rad. Mi smo mišljenja da njega treba uposliti i da što manje ima vremena. a kad ide dobro bi bilo znati".A.B.Φ.334.1141

17 AV.F.334 Zapisnik sa sednice PKKPS za Vojvodinu, 25. jun 1946

18 Isto

19 Katolički sveštenici se u pojedinim vojvođanskim mestima nisu ustručavali da agituju za kutiju bez liste ni ispred biračkih mesta. Njihova kampanja je naročito došla do izražaja u mađarskim sredinama u kojima je kao što je analizirao SK Sente zbog njihovog uticaja "glasalo 10% više u kutiju bez liste nego što bi inače bilo". AV.F.334. Zapisnik sa sednice PK održano 31. oktobra 1947.

20 AV. F.334. Zapisnik sa sastanka PK KPS za Vojvodinu, održan 16. jula 1946. godine

21 AV. F.334. Zapisnik sa sastanka PK KPS za Vojvodinu, održan 23. avgusta 1946. godine

primera "raskrinkava rad reakcionarnih popova" ističući štetnost njihovog delovanja sa "osnovnim interesima radnog naroda".²²

Ipak, sva nastojanja vlasti da se upornim diskreditovanjem, stanovništvo koliko toliko distancira i otrgne od uticaja sveštenstva, nije urodilo plodom. Stoga je Partija izvukla iz svog beskonačnog arsenala, novo oružje, koje je trebalo da crkvenim velikodostojnicima zada konačan udarac. Povezivanje Crkve sa gerilskim delovanjem križara nije samo imalo svrhu njenog kompromitovanja, već konačnog obračuna sa nepomirljivim visokim klerom. Aleksandar Ranković je tvrdio da je raspadanje preostalih ustaških bandi "zaustavio jedan deo višeg katoličkog klera, koji u tom momentu preuzima banditizam u svoje ruke, stavlja ga pod svoje rukovodstvo, šalje tamo ne samo svoje zastave, blagoslov i novčana sredstva, nego i svoje funkcionere-popove".²³ On je pre svega mislio na nadbiskupa Alojzija Stepinca, čija se sumnjiva aktivnost za vreme rata nastavila i u poratnom periodu. Vera stavljena u službu snažne mržnje prema komunističkom pokretu ugrozila je i nadbiskupa i Katoličku crkvu. Stepinac je na posredan i neposredan način doveden u vezu sa križarskim pokretom. Optužen je za sastanak sa ustaškim pukovnikom u Nadbiskupskom dvoru, primanje pisama od ustaškog pukovnika Moškova i što je njegov lični sekretar Ivan Šalić prikupljao lekove za križare i što je prisustvovao osvećenju križarske zastave u kapeli nadbiskupskog dvora.²⁴ Suđenje i osuda najistaknutije ličnosti Rimokatoličke crkve u Jugoslaviji značilo je i eliminisanje važnog centra okupljanja opozicije iz reda hrvatskog naroda i drugih katoličkih vernika. Očekivalo sa da će obezglavljivanje Crkve dovesti do dodatnog zastrašivanja nižeg sveštenstva i uspostavljanja za vlast toliko željene kontrole.

Mada o križarima na području Vojvodine do sada nije pisano, njihova aktivnost je i na ovim prostorima bila vidljiva. Vlast je apstiniranje hrvatskog stanovništva od partijskog rada i manifestacija tumačila "reakcionarnim" delovanjem katoličkih sveštenika i "hvatanjem dubljeg korena" križarskog pokreta.²⁵

Na suđenju križarskoj bandi pred Vrhovnim sudom u Novom Sadu, koja je počinila strašne zločine u Sremu, naročito je isticana njihova veza sa katoličkim klerom. Zahvaljujući iskazu jednog optuženog da "nikada ne bi postao križar da ga na to nije nagovorio njegov sveštenik" i da je jedna opatica bila organizator njihove špijunske mreže, novinar Slobodne Vojvodine je zaključio da izdajnički deo katoličkog klera i nije mogao drugačije da postupi, jer ih sa križarima "povezuju zajednički zločini."²⁶ Upozorenje neposlušnom sveštenstvu je bilo više nego jasno. Kao što je "dokazivala" tesne veze križara sa četnicima Draže Mihailovića, beskrupulozna partijska propagandna mašinerija mogla je veoma lako optužiti, već ionako prilično diskreditovan katolički kler. Naročito je biskupski dvor u Subotici sumnjičen da podržava križarske grupe na severu Vojvodine.²⁷ Iz dvora biskupa Budanovića, kako navode mnogobrojni izveštaji PK, razvijao se neprijateljski rad protiv države, te je isto kao u slučaju Stepinca, uhapšen najbliži biskupov saradnik koji je bio u vezi sa "banditskom

22 AV. F.334. Zapisnik sa sastanka PK KPS za Vojvodinu, održan 16.jula 1947

23 Slobodna Vojvodina, 4. maj 1949.

24 Zdenko Radelić, isto,160

25 A.B.Φ.334.1141

26 Slobodna Vojvodina, 17. mart 1946. godina

27 Kada je u Subotici u drugoj polovini 1947. godine razotkrivena "ustaška banda koja je imala uticaja naročito u redovima hrvatske inteligencije", Dobrivoje Vidić je na sednici PK optužio biskupski dvor u Subotici, da ih je "neposredno podržavao." A.V. Zapisnik sa sednice PK održane 18. oktobra 1947. godine

ustaškom grupom bunjevačkih intelektualaca".²⁸ Zatim je prilikom vrbovanja sveštenika za ulazak u sveštenučku uduženja, MK u Subotici od sedam katoličkih sveštenika samo jednom odobrio pomoć, jer su "ostali bili uvučeni u rad ustaško-križarske grupe."²⁹

Pored vođenja kompleksnog agitacionog rata i "razobličavanja" onih sveštenika koji su se bavili političkim radom, KPJ je postepeno povećavala pritisak na Rimokatoličku crkvu, a nije se ustručavala ni od hapšenja. Ilustracije radi, od ukupno 14 uhapšenih sveštenika na teritoriji Vojvodine tokom 1947. godine, bilo ih je 9 katoličkih.³⁰ Zbog ovako drastičnih mera režima i naročito hapšenja nadbiskupa Alojzija Stepinca, došlo je po mišljenju OK Sombora, do straha kod katoličkog sveštenstva i uočljivog zastoja njihove "javne neprijateljske delatnosti".³¹

Međutim, veliki naponi koje je Partija ulagala u "raskrinkavanje" katoličkog klera i slabljenje njihovog uticaja na katoličke vernike, pokazao se izuzetno teškim poduhvatom, sa krajnje neizvesnim ishodom. Čak ni ulazak u Partiju, za većinu katolika u Vojvodini nije značilo i raskidanje sa "religioznim predrasudama i reakcionarima u mantiji". Dok su više partijske i državne strukture bile opsednute strahom i ubeđenjem da ja Rimokatolička crkva predstavljala možda i najopasnijeg protivnika, obično članstvo i aktivisti na terenu u značajnoj meri ostali su i dalje privrženi religiji i katoličkom sveštenstvu. I pored toga što je PK ovakvo ponašanje tumačio i kao izdaju, jer "popovi na ispovedima pokušavaju da saznaju partijske tajne, a ima ih koji govore, pa tako postaju agenti neprijatelja u KP, partijska dokumentacija obiluje primerima uticaja rimokatoličkih sveštenika na vojvođanske članove i više funkcionere KPJ. Od sahranjivanja sa sveštenicima, venčavanja u crkvi, prisustvovanja raznim obredima i religioznim svetkovinama, komunisti se nisu ustručavali i da, kao u Vrbici i Majdanu, "odlože satanak ćelije da bi išli u crkvu".³²

Razloge ovakvog ponašanja treba tražiti u činjenici da vlast u ovom periodu i nije nameravala da zatre religiozna osećanja vernika niti da uništi Crkvu, već da uspostavljajući kontrolu nad njom onemogućiti njeno ometanje ubrzanih društvenih promena.³³ Takođe, česte izjave najviših državnih funkcionera, upućene mahom inostranoj javnosti, o ustavom garantovanoj slobodi religije, imalo je odjeka i u Jugoslaviji. Stoga je mnogo toga članstvu na terenu po ovom pitanju ostalo nejasno i nedokučivo. Ipak, ovakve pojave otkrivale su snagu vere ali i dodatno učvršćivali uverenje kod partijskih i državnih vrhovnika u neophodnost još neposrednijeg izražavanja svoje političke volje.

Istovremeno iskrsnuo je novi problem koji je dodatno zakomplikovao odnose između Vatikana i jugoslovenske države. To je bilo donošenje papskog dekreta o isključenju članova komunističkih i socijalističkih partija iz Crkve. Najavljen u martu 1948.godine, dekret je objavljen u julu naredne godine. Ovim aktom Crkva je jasno upozorila vernike na neodrživost mišljenja da članstvo u KP nije u suprotnosti sa verom. Ona je na najdirektniji

28 Nebojša Petrović, Politika naselu 1945-1950, 219

29 AV, Ф.334. 696

30 AV, F.334. Godišnji izveštaj PK KPS za Vojvodinu, 1947

31 AV, Zapisnik sa savetovanja u PK sa sekretarima OK, održanog 28. septembra 1946. godine.

32 Isto

33 Ovakvo gledište je Josip Broz Tito objasnio u razgovoru sa predstavnicima američkih crkava. "Mi mislimo da izvjesni katolički krugovi ako već neće u tome da učestvuju najaktivnije ne treba bar da nam smetaju. Mi ih ne prisiljavamo da moraju na tome da saraduju nego samo tražimo da nam ne smetaju ako već neće da saraduju. Slobodna Vojvodina 7. avgust 1947.

način poručila katolicima širom sveta da komunizam nije u skladu sa hrišćanstvom i crkvenim učenjem.³⁴

Članovima Partije koji su i dalje gajili religiozna uverenja i poštovali crkvene obrede, papski dekret nije ostavio nadu za nastavak ambivalentnog odnosa. I pored toga što su komunisti u Jugoslaviji smatrali da je dekret predstavljao mešanje u unutrašnje poslove drugih zemalja, jer je odvrćao vernike od bilo kakve saradnje sa komunističkom vlašću, on je mogao olakšati udaljavanje članstva od uticaja Crkve. Ipak, na osnovu pregledane partijske građe ne možemo utvrditi koliko je dekret uticao na odvrćanje vernika od KPJ, niti koliko je doprineo uspostavljanju čvršće discipline i ideološke "pravovernosti" njenih članova.³⁵

Odgovor KPJ na žestok napad iz Vatikana bio je inteligentniji. Ona ni jednog trenutka nije javno odbacivala mogućnost saradnje sa vernicima i sveštenstvom. Uporno je pozivala sve religiozne građane u Narodni front, na zajednički rad sa komunistima za obnovu zemlje. Upravo u ovo vreme pojačani su pritisci i intezivirani pozivi nižem sveštenstvu za stvaranje tzv. sveštenečkih udruženja. Radilo se, kako su državni funkcioneri objašnjavali, o jednoj vrsti sindikata koji bi se brinuo za njihovu socijalnu sigurnost. Ali oni su, kao i u slučaju sa SPC, preko ovih udruženja nameravale da umanje vlast više crkvene hijerarhije, izazovu podele unutar Crkve i uspostave kakvu-takvu kontrolu nad nižim sveštenstvom.

Prva katolička udruženja koja su osnovana u Istri i Sloveniji 1948. godine, izazvala su velika trvenja i nesporazume između Vatikana i jugoslovenskih vlasti.³⁶ Kako su tekla osnivanja ovih udruženja, rastao je protiv njih i otpor visokih prelata Crkve i Vatikana. Tako su protiv njihovog stvaranja ustali biskupi koji su 26. aprila 1950. godine proglasili članstvo sveštenstva u njima nepoželjnim.³⁷

Dodatno zaoštavanje odnosa sa Vatikanom zbog Trsta, nepopustljivost Crkve u Jugoslaviji i nesporazumi oko oslobađanja Stepinca iz zatvora, prisilili su i PK da revidira dotada nešto tolerantniju politiku prema religiji i Crkvi u Vojvodini. Nove smernice donete su na sednicu Biroa PKKPS početkom 1952. godine. U svom referatu "O religiji i sektama" Mirko Tepavac je zaključio da tolerantnija politika prema katoličkoj crkvi u Vojvodini nije donela očekivane rezultate jer je ona osim kritike dominacije SSSR u IB-ovskim državama, nesmanjenom žestinom nastavila suprotstavljanje politici KPJ. Tako da je "izrasla u osnovnu reakcionarnu političku silu, koja direktnim ili indirektnim putevima uspeva da ostvari uticaj na znatan deo stanovništva, naročito na selu".³⁸ Koliko je dugogodišnji sukob sa Vatikanom i nepopustljivost katoličkog sveštenstva u Jugoslaviji frustrirajuće delovala na jugoslovenske komuniste, pokazuje Tepavčevo viđenje nove politike prema Crkvi. "Uz postojanje političke borbe (ne protiv crkve direktno nego protiv neprijateljskih shvatanja koje oni šire i crkve indirektno) surove administrativne mere su potrebne i neophodne".³⁹

34 Dragoljub Živojinović, Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941-1948, 305, 306

35 U partijskim iveštajima iz kasnijeg perioda često nalazimo slučajeve venčavanja i krštenja dece u katoličkim crkvama od strane članova KPJ.

36 Organizacioni odbor udruženja slovenačkih sveštenika osudio je pojedince iz Crkve i Vatikana zbog "pružanja moralne podrške kapitalističkim i imperijalitičkim snagama". Vatikan je zabranio izlaženje njihovog lista "Bilten" što je dovelo do novog nesporazuma sa jugoslovenskom vladom. Dragoljub Živojinović, isto, 311.

37 Isto, 314

38 Zapisnik sa sednice PKKPS za Vojvodinu, održane 16. januara 1952. godine.

39 Isto

Dakle, i pored toga što je vlast u ovom periodu na sva zvona obnarodovala vođenje nove politike u pravcu "podizanja samosvesti građana o vrednosti njihove lične slobode i njihovih ljudskih prava",⁴⁰ važan pokrajinski funkcioner smatra da je surovost prema Crkvi i dalje neophodna. Razloge ovakvog odnosa ne možemo pravdati samo ideološkom nepomirljivošću prema religiji i neprihvatanjem od strane katoličkog sveštenstva makar i minimalnu saradnju sa vlašću, već i izrazitom antijugoslovenskom politikom Vatikana u sporu sa Italijom oko Trsta. Da Tepavčeve smernice na predstavljaju usamljeno mišljenje, ubrzo je pokazao Josip Broz Tito u govoru održanom 11. maja 1952. godine u Zrenjaninu. Pošto je neprijateljstvo prema državi dela katoličkog sveštenstva uporedio sa "kominformovcima", on je nagovestio mogućim i hapšenje sledbenika rimske politike.⁴¹

Posle ovakve izjave usledila je lavina kritika, pretnji i osuda od strane pokrajinskih funkcionera, raznih organizacija i štampe. Na ruku su im išli i krajnje nerazumni i izazivački potezi, do tada inače opreznog biskupa Lajča Budanovića. Kada je na mesto kapelana u crkvi svetog Roka u Subotici postavio sveštenika koji je izdržavao kaznu zbog povezanosti sa križarskim pokretom u Subotici, pružio je novinarima i frontovskim organizacijama važan argument za svakodnevne napade na Katoličku crkvu.⁴²

I pored mnogo otpora, naročito u Hrvatskoj, sveštenečka udruženja su sa manje ili više uspeha osnivana u svim krajevima Jugoslavije. Zbog uloge koju je vlast vešto namenila Crkvi u borbi protiv IB, pritisak na sveštenike za stvaranje Udruženja na prostoru Vojvodine bio je blaži nego u ostalim delovima države. Stoga su, isto kao i u Hrvatskoj, Udruženja u Vojvodini nešto kasnije formirana. Vidnu ulogu u njihovom osnivanju imao je već pominjani župnik iz Kukujevaca Petar Masnić. On je sa funkcijom sekretara inicijativnog odbora Udruženja katoličkih sveštenika nastojao da na komunističkoj politici "bratstva i jedinstva" osnaži patriotska osećanja nižeg sveštenstva i lobira za njihovu saradnju sa "narodnom vlašću". "U našoj ljubavi prema domovini ne sme biti prepreka. Hoćemo zajedno sa vlastima, jer vlast nije tražila niti će traži da menjamo naše religiozne poglede", bila je poruka sa jednog osnivačkog skupa početkom 1953. godine upućena ne samo sveštenicima, već i svim vernicima u Vojvodini.⁴³

Bez bliske saradnje i konkretne podrške nižem sveštenstvu, sav uloženi trud u osnivanje Udruženja mogao je biti uzaludan. Naime, visoki crkveni dostojanstvenici su se podjednako energijom i ne birajući sredstva suprotstavili namerama inicijativnog odbora. Biskup Budanović je uputio pismo nižem sveštenstvu upozoravajući ih da ako bez unapred dobijene dozvole "svojom prisutnošću, istomišljenošću ili pristupom usmeno ili pismeno saraduju, u istu se upišu ili u Udruženju i dalje ostanu, smatraće se odgovornim i sumnjivim zbog jeresi."⁴⁴ Naravno, proglašavajući ih jerecima, protiv takvih sveštenika pokrenuo bi se postupak o suspenziji, posle čega bi njihova parohijalna vlast bila prenetna na najbližeg paroha.⁴⁵

40 Slobodna Vojvodina, 4. jun 1951

41 Borba, 12. maj 1952. godine

42 Imenovani sveštenik bio je Ivan Kujundić koji je 1948. godine pred okružnim sudom u Subotici osuđen na zatvorsku kaznu zbog organizovanja križarske grupe u Subotici, Slobodna Vojvodina, 25. mart 1952.

43 Slobodna Vojvodina, 17. januar 1953. godina

44 Slobodna Vojvodina, 29. maj 1953.

45 Isto

Bilo je malo sveštenika koji su mogli prenebregnuti ovakvu pretnju. Svakako da se nisu plašili spaljivanja ali optužba za jeres je nesumnjivo predstavljala nepovratno udaljavanje od Katoličke crkve.⁴⁶ Krajnja mera koju je biskup preduzeo pokazuje da prekidom diplomatskih odnosa sa Vatikanom nije oslabila otpornost domaćeg sveštenstva na pritiske režima. Oni ne samo da nisu donosili važne odluke bez saglasnosti iz Rima, već su pokazivali odlučnost za sukobljavanje sa jugoslovenskom državom do krajnjih granica. Međutim, upravo pedesetih godina upornost Partije, politička i privredna konsolidacija, postepeno su menjali odnos hrvatskog u stanovništva u Vojvodini prema komunističkoj ideologiji i njihovom učešću u društvenom životu zemlje. Proces laicizacije ove zajednice je bio pokrenut ali on nije uzeo maha kao kod, naprimer Srba ili svojih sunarodnika u Republici Hrvatskoj.

To nije bio slučaj sa HSS, političkom strankom sa kojom su se Hrvati nekoliko decenija, i to ne samo u Vojvodini, u značajnoj meri nacionalno poistovećivali. HSS je kroz borbu za rešavanje hrvatskog nacionalnog pitanja u Kraljevini Jugoslaviji izrastala u pravi nacionalni pokret hrvatskog naroda. Stranka je uživala ogromnu podršku hrvatskog stanovništva u Sremu i severnoj Bačkoj. Bez obzira što je u jednom trenutku podržavala i Kominternu, ona je slično kao i ostale građanske stranke u međuratnom periodu, izražavala duboko nepoverenje i neslaganje sa političkim namerama KPJ, smatrajući je prevratničkom organizacijom, koja je ugrožavala osnovne duhovne vrednosti hrvatskog seljaštva. I pored toga, deo članstva se za vreme okupacije opredelio za saradnju sa KPH i priključio NOP-u. Upravo su oni posle rata predstvaljali udarnu pesnicu za političku i moralnu diskreditaciju HSS i njenog lidera Vlatka Mačeka. „HSS je bila puna frankovaca i fašista“, okarakterisao je stanje u stranci pre rata Filip Lakuš na posleratnom zboru Narodnog fronta u Subotici. Pa ipak ta činjenica mu nije smetala jer je i dalje bio član Izvršnog odbora HSS.⁴⁷

U stvari, borba za istinu i pozivanje na moral predstavljali su običnu igru rečima. Njihova uloga je bila da na perfidan i politički bezopasan način uguše stranku. Upravo to je Izvršni odbor 30. juna 1945. godine i učinio, kada je HSS proglasio republikanskom strankom, pozivajući se na politiku braće Radić.⁴⁸ Tako se KPJ u Vojvodini, kao što je bio slučaj i u drugim krajevima Jugoslavije, jednim potezom rešila političkog suparnika i dobila proširenu ruku za širenje svoje ideologije i uticaja na hrvatske mase. To se postizalo a razne načine. Pre svega u pojedinim mestima vršena je od strane Partije bezobzirna kontrola članstva i rukovodstva HRSS. I na kraju, postepeno je ometano i ubrzo zabranjivano bilo kakvo delovanje izvan Narodnog fronta.⁴⁹

Međutim, Mačekovi sledbenici u Vojvodini koje je predvodio advokat Mića Skenderović bili su vešti političari koji su uz podršku Rimokatoličke crkve i inteligencije ne samo uspešno suzbijali uticaj nove stranke i KPJ na vojvođanske Hrvate, već su u pojedinim mestima uspostavili i kontrolu u samoj HRSS.⁵⁰ Međutim, članstvo KPJ na terenu nikako nije

46 " Posle biskupove okružnice svi su se pasivizirali sem dvojice. Došli su da se izvinu: ostaćemo kažu bez hleba". Sednica PK, održana 13. juna 1953. godine".

47 Nebojša Petrović, Politička pasivnost Hrvata u Vojvodini nakon Drugog svetskog rata, 125.

48 Isto, 125.

49 Nebojša Petrović, Položaj Hrvata u Vojvodini neposredno nakon Drugog svetskog rata, Hrvatsko-srpski odnosi politička saradnja i nacionalne manjine, Centar za istoriju demokratiju i pomirenje, Sremska Kamenica 2009, 129.

50 AV, F.334.aj.77.

pronalazilo odgovarajuće metode za uspešnu borbu protiv otpora starog članstva, ali i novih antikomunističkih elemenata koji su upravo svojim angažovanjem u HRSS uspevali da izoluju uticaj Partije na šire mase. „Lakše je našim drugovima raditi sa Mađarima, dok im je sa Hrvatima teže jer nailaze na organizovaniji otpor reakcionarnih elemenata koji se kroz HRSS povezuje i teži da izoluje naš uticaj.“⁵¹ Ovaj izveštaj iz 1946. godine nam pokazuje da HRSS ne samo da nije pomogla zatiranju HSS, već je upravo ona omogućila delovanje starog članstva i političku saradnju sa novim članstvom koje je KPJ smatrala pouzdanim elementima hrvatskog stanovništva. Ona je uspostavila dodatnu homogenizaciju hrvatskog naroda i postala značajna prepreka širenja komunističkog uticaja na vojvođanske Hrvate. U slučajevima kada ti „novi ljudi“ nisu bespogovorno pali pod uticaj starih HSS-ovaca, kao u slučaju Lajča Jaramazovića u Subotici, Mića Skenderović je sprečavao osnivanje HRSS, navodeći da je to običan „prilepak“ KP, a takve pojedince diskreditovao sa činjenicom da oni nikada i nisu bili članovi HSS.⁵²

Nekadašnje članstvo u stranci nije im bilo važno kada su u Sremu navodno „isticali“, već pominjanog popa Masnića, koji takođe nikada nije bio član HSS. Masnić se po mišljenju partijskih ljudi na terenu, nametao kao vođa Hrvata u Sremu. On se zahvaljujući kontaktima i saradnjom sa komunistima predstavljao kao njihov zaštitnik „tako što je obilazio sela i pisao Đilasu prikazujući mu situaciju u najstrašnijim bojama“. ⁵³ Masnić je možda i imao neke kontakte sa predstavnicima HSS, ali u ovom slučaju se najverovatnije radilo o obračunu sa još jednim „saputnikom“ revolucije, čiji su uticaj na stanovništvo i sveštenička profesija uzrokovali nepoverenje kod jednog dela partijskog članstva. Osim toga, navedeni „nedostaci“ bili su dobri argumenti za prebacivanje odgovornosti za loše stanje među vojvođanskim Hrvatima.

Ipak, zahvaljujući ovom nepoverenju prema Masniću možemo videti koliki je bio uticaj KPJ na HRSS. Naime, iz Zagreba je stiglo pismo adresirano na Pokrajinski front Vojvodine u kome Franja Gaži i sekretar stranke ne priznaju Masnića za pristalicu HRSS.⁵⁴ Očigledno je zbog potpune kontrole koju su imali nad najvažnijim ljudima iz stranke, intencija Partije bila da se borba protiv Masnića povede u samom HRSS-u a ne u Narodnom frontu. On je i dalje za njih u političkom smislu predstavljao dragocenog saradnika, jer i pored nepoverenja koje ni kasnije nije bledele, radilo se o najvažnijem čoveku za različita politička delovanja među sremačkim Hrvatima.

Dakle, i pored svih problema i pritisaka, HRSS je uspela uz pomoć klera i dela inteligencije, a pre svega na osnovu zasluga i moći koje je HSS imala još iz perioda Kraljevine, da održi uticaj nad hrvatskim stanovništvom Vojvodine. Međutim, objektivne okolnosti u državi i svetu su bile takve da ona dugoročno nije imala nikavih šansi za konkretniju političku aktivnost, a da i ne govorimo o ozbiljnijoj konfrontaciji sa KPJ. Komunisti su ubrzo raznim smicalicama i svojim neograničenim resursima uspostavili kontrolu nad najvažnijim ljudima i najvećim delom odbora. Tako da su Hrvati u Vojvodini potrebu za isticanjem različitosti i održavanja svog nacionalnog identiteta u odnosu na mnogobrojnije Srbe, morali tražiti na drugoj strani.

51 Isto.

52 AV, F.334, Zapisnik sa sastanka PKKPS za Vojvodinu održan 16. jula 1946.

53 Nebojša Petrović, Položaj Hrvata u Vojvodini neposredno nakon Drugog svetskog rata, 130.

54 Isto, 130.

Okrenuli su se stvarima koje su im bile dostupne, koje je Partija predstavljajući sebe kao savremenu emancipatorsku snagu u državi i svetu dozvoljavala i čak podržavala. Reč je pre svega o širenju prosvete na najšire narodne mase i poštovanju nacionalne ravnopravnosti kroz negovanje nacionalnih kultura i jezika. Na taj način su nastojali da razbiju nepoverenje nacionalnih manjina i Hrvata prema Partiji i novoj državi. Tako je u Rezoluciji VII konferencije PK KPS naloženo PK i Mesnim komitetima da izrade plan rada sa Hrvatima tako da konstantno pretresaju njihove posebne potrebe, „i to kako one u pogledu organizovanja i aktiviranja Hrvata, tako i njihove prosvetne, političke, kulturne i ekonomske potrebe“.⁵⁵

U tom smislu hrvatski intelektualci sa severa Bačke podržani svojim sunarodnicima iz KP ali i širih partijskih struktura, pokrenuli su pitanje upotrebe hrvatskog jezika u vojvođanskim školama. Jezik je još sredinom XIX veka prihvaćen kao najvažniji indikator nacionalnosti, i države su pomoću škola vršila ubranu standardizaciju jezika i gasile mnogobrojne jezičke i kulturne partikularizme. Trudeći se da uklone ili umanje sve izvore nacionalnog nezadovoljstva vojvođanskih Hrvata, vlast je prihvatila ovaj zahtev i uvela ijekavski, odnosno hrvatski jezik u škole u kojima pohađaju nastavu hrvatska deca. Međutim, ovaj potez vlasti je samo dodatno zakomplikovao i onako opterećene odnose između Srba i Hrvata. Ubrzo je primećeno da u ovako podeljenim školama jača nacionalizam i da je šovinističke ispade bilo nemoguće kontrolisati, kako kod učenika⁵⁶ tako i nastavnog osoblja.⁵⁷ Ovo pitanje je 1953. godine pokazalo koliko je i kod samih članova Partije bilo teško uspostaviti stabilne srpsko-hrvatske odnose. Pojedini srpski komunisti su smatrali da uvođenje hrvatskog jezika u škole nije u duhu marksizma. Dok su Hrvati samtrali da je pored ekonomske jednakosti za nacionalnu ravnopravnost važan i jezik. Kada je formirana komisija koja je trebalo da ispita šovinističke pojave u školama, među njenim članovima, koji su bili članovi Partije, izbili su sukobi, kasnije kvalifikovani kao nacionalistički. Situacija se toliko užarila da su požar morali gasiti sekretar PK Stevan Doronjski i član PK, i poznavalac lokalnih prilika Geza Tikvicki. Oni su na sastanku Gradskog Komiteta 7. septembra 1953. godine osudili šovinističke pojave među komunistima pri čemu je kritikovan i sam Gradski Komitet. Na sastanku je odlučeno da se nastavi politika uvođenja ijekavskog jezika u osnovne škole i gimnazije, ali i da se u cilju sprečavanja daljih podela, isključi bilo kakva diskusija o osnivanju nacionalnih kulturnih društava.⁵⁸

Izgleda da je ovo pitanje veoma uznemirilo PK, jer je upravo iz Vojvodine, takođe u septembru 1953. godine pokrenuta inicijativa o uklanjanju razlika između srpskog i hrvatskog jezika. Dakle, iznenada je ponovo pokrenuto pitanje koje još od sredine XIX veka zaokuplja pažnju lingvista i kulturnih radnika oba naroda. Stoga, može se zaključiti da je ovaj značajan kulturni projekat determinisan upravo događajima izazvanim uvođenjem ijekavskog jezika u vojvođanske škole. Tu mogućnost potvrđuje i izjava Geze Tikvickog na pomenutom sastanku

55 Isto, 127.

56 Nacionalni i šovinistički ispadi učenika bili su različitog karaktera. Od toga da su učenici hrvatskih odeljenja uporno nastavnike oslovljavali sa „gospodine“ i da su listom navijali za Dinamo a u srpskim odeljenjima za Partizan, do toga da je naprimer, učenica ijekavskog odeljenja Kuntić Dubravka, javno recitovao sledeće stihove: „Tamo gde smrdi srpska duša koja, nije domovina moja.“ A.V. 334.4281

57 U mešovitoj gimnaziji u Subotici došlo je do podele nastavnika na Srbe i Hrvate, između kojih je na nacionalnoj osnovi dolazilo do mnogobrojnih nesporedazuma i sukoba. Исто.

58 A.V. 334.4277

u Subotici. Kritikujući šovinističke izjave u Subotici i Gradskom Komitetu, on je između ostalog izjavio: “da je pitanje jezika kod nas u Subotici više formalna stvar koju će naš društveni razvitak uskoro učiniti jednim.”⁵⁹ Osim toga, nema nikakve sumnje da je redakcija Matice srpske mogla pokrenuti ovako važnu inicijativu bez prethodne saglasnosti najviših partijskih instanci u Pokrajini. Zapravo, ova inicijativa je najverovatnije i osmišljena od strane pokrajinskih komunista suočenih sa neuspesima zbližavanja dva najbrojnija jugoslovenska naroda. Kao što je i očekivano, predlog je naišao na opšte odobravanje na celom srpskohrvatskom govornom području. Tako da, i pored toga što je javna rasprava trajala više od godinu dana, početkom decembra 1954. godine usvojen je tzv. Novosadski dogovor, kojim se utvrđuje da je književni jezik koji se razvio oko dva središta, Beograda i Zagreba, jedinstven, sa dva izgovora, ekavskim i ijekavskim.⁶⁰

Verovatno je i tada bilo mnogo onih koji se, ni u lingvističkom, a pre svega, političkom smislu nisu slagali sa Novosadskim dogovorom. Tek kada je kod jugoslovenskog partijskog vrha došlo do promene tretiranja nacionalnog pitanja, javio se jedan broj hrvatskih intelektualaca koji se usprotivio Dogovoru iz 1954. godine. Naime oni su 1967. godine, zajedno sa Miroslavom Krležom, zatražili da se prizna odvojeni hrvatski jezik, pozivajući se na načelo nacionalnog suvereniteta.⁶¹ Pošto je jezik bio najdublji izraz, herderovski rečeno, nacionalnog duha, još su devetnaestovekovne države od mnoštva narečja i dijalekata stvarala standardni, književni jezik. Upravo su se na ovaj princip i pozvali hrvatski intelektualci.

Ali, to su procesi koji su se dogodili kasnije. Pedesetih godina prošlog veka, kao i u slučaju ostalih naroda u Vojvodini, i kod Hrvata su ubrzano bledele nepomirljive nacionalne, verske i kulturne podele. Granice uspostavljene nacionalnim identitetima postajale su poroznije i mekše. Religija je i dalje ostala ključno obeležje nacionalne različitosti. Život je čak i bez podrške sveprisutnog režima, postavljao sopstvene zakone i stvarao realnosti drugačije od onih koje su tražili crkveni velikodostojnici, sve marginalizovaniji građanski političari ili zabrinuti intelektualci.

Summary

Although the Croats from Vojvodina had not been concerned as national minority nor before or after the Second World War, their identity regarding to a relative small number of them, as well as the distance from their national and cultural core, most commonly was manifested through highlighting the differences from majority nation. In that way their values, culture and even political attitudes and determination were on the sides opposite from Serbian. That society for that time unusually positive relation towards the Church and religion. Unlike the Serbs, there was lack of mass participation in communist organizations, contrary to great support for HSS. At the end taking the unique attitude in which were involved all the members and officials of the KPJ to the question of separating the Croat language and its independent development regard to the Serbian.

59 Isto.

60 Momir Gatalović, *Darovana sloboda*, Beograd 2010, 167, 168.

61 Kosta Nikolić, *Srpska književnost i politika*, Beograd 2012, 56.

Izvori i literatura:

Neobjavljeni izvori:

Arhiv Vojvodine, Novi Sad, f.334, Pokrajinski komitet Saveza komunista Vojvodine

Štampa:

Slobodna Vojvodina

Borba

Literatura:

An-Mari Tijes, Kulturna proizvodnja evropskih nacija, Identiteti, Beograd 2009,

Erik Hobsbaum, Izmišljanje tradicije, Beograd 2002.

Erik Hobsbaum, Nacije i nacionalizam od 1780, Beograd 1996.

Žan Klod Ruan-Borbalan, Izgradnja identiteta, Identitet, Beograd 2009.

Dragoljub Živojinović, Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941-1948.

Nebojša Petrović, Politička pasivnost Hrvata u Vojvodini nakon Drugog svetskog rata, Godišnjak br. 11, Novi Sad 2017.

Nebojša Petrović, Politika naselu 1945-1950, Sremska Kamenica 2009.

Nebojša Petrović, Položaj Hrvata u Vojvodini neposredno nakon Drugog svetskog rata, Hrvatsko-srpski odnosi politička saradnja i nacionalne manjine, Centar za istoriju demokratiju i pomirenje, Sremska Kamenica 2009,

Drago Njegovan, Dokumenti o nasilnoj hrvatizaciji Bunjevaca i Šokaca u Vojvodini posle Drugog svetskog rata, Etnolingvistička i istorijska istraživanja o Bunjevcima u Vojvodini, Subotica 2008.

Gavro Burazor, Bački Bunjevci za vrijeme Drugog svjetskog rata 1941-1945, Kultura i identitet Bunjevaca, Novi Sad 2017.

Miloš Lukić, Petrovaradin u prošlosti, Novi Sad 1992, 342

Zdenko Radelić, Križari: gerila u Hrvatskoj 1945-1950, Zagreb 2011.

Momir Gatalović, Darovana sloboda, Beograd 2010, 167, 168.

Kosta Nikolić, Srpska književnost i politika, Beograd 2012, 56.

